

Ludzie a przedmioty – i Ty możesz zostać etnologiem lub etnologą

- ◆ Autorka: Agnieszka Gwiazdowicz, etnologa i antropolożka kulturowa
- ◆ Etap edukacyjny: szkoła podstawowa (klasy VI-VIII), szkoła ponadpodstawowa
Czas trwania: 45 minut

/

Cele w języku ucznia uczennicy:

- ◆ poznasz funkcje przedmiotów w tworzeniu i podtrzymywaniu kultury;
- ◆ dowiesz się jak zmieniała się fotografia ślubna;
- ◆ poznasz narzędzia, którymi posługują się w swojej pracy etnolodzy, i nauczyć się ich używać;
- ◆ wzmocnisz swoje umiejętności dotyczące analizy fotografii i wyciągania z niej wniosków
- ◆ wzmocnisz swoje umiejętności dotyczące analizy czytanego tekstu

/

Przebieg ćwiczenia i wskazówki dla nauczycielki/nauczyciela:

- 1 Wstęp - przedstaw uczniom **materiał nr 1 – Jak wygląda praca etnologa?** Następnie zapowiedz, że na zajęciach będziecie pracować praktycznie, a więc poznacie zawód etnografa.
- 2 Rozpocznij pracę z wybranym/ wybranymi przedmiotami: fotografią ślubną, fotografią mortulaną, zabawką, walizką (ilość przedmiotów, z którymi chcesz pracować na zajęciach zależy od Ciebie.) Zaproponowane przedmioty stanowią punkt wyjścia do samodzielnych badań etnograficznych, które przeprowadzą uczniowie i uczennice. Dołączono do nich pytania pomocnicze i wskazówki, które ułatwią zawężenie tematu, określenie przestrzeni badawczej oraz metod pracy. W miarę możliwości pozwól uczniom i uczennicom samodzielnie zdecydować, czym konkretnie chcą się zająć, z kim rozmawiać.

Ludzie a przedmioty – i Ty możesz zostać etnologiem lub etnologą

◆ WSTĘP DO ZAJĘĆ: KILKA SŁÓW O ETNOLOGII

Etnologia pozwala dostrzec bogactwo i różnorodność znaczeń, z jakimi spotykamy się w życiu codziennym lub w dalekich wędrówkach do obcych krajów

dr Łukasz Smyrski

Etnologia to miejsce, w którym zaczynamy zastanawiać się nad tym, co wcześniej wydawało nam się oczywiste w naszym życiu codziennym

dr Piotr Cichocki

To pewien styl bycia w ogóle, w świecie

studentka Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UW

Więcej: → <https://www.etnologia.uw.edu.pl/dla-kandydatow/o-etnologii>

Etnologia i antropologia kulturowa to nauki zajmujące się analizą teoretyczną zjawisk kulturowych. Metodą badawczą, czyli praktyką i opisem zjawisk, zajmuje się etnografia.

Etnologia zajmuje się badaniem tego co tu i teraz, jednak aby właściwie zrozumieć terażniejszość, konieczne jest cofnięcie się do przeszłości.

Etnologiczne podejście do przedmiotów

Etnolodzy od zawsze interesowali się przedmiotami materialnymi, traktując je jako najbardziej namacalne przejawy kultury. XIX-wieczni badacze jeździli do pozaeuropejskich krajów, z których przywozili „egzotyczne” artefakty. Społeczności europejskie widziały w nich obiekty atrakcyjne estetycznie, nie rozumiejąc jednak ich funkcji ani znaczenia. Współczesna etnologia uznaje przedmioty za nierozdzielnie związane z człowiekiem, który jest w centrum jej zainteresowań. Za ich pomocą określamy i wyrażamy siebie oraz komunikujemy się z innymi, czyli tworzymy kulturę.

Więcej o teoretycznym podejściu do rzeczy na gruncie etnologii i antropologii kulturowej pisze dr Katarzyna Waszczyńska w książce *Ludzie w świecie przedmiotów, przedmioty w świecie ludzi. Antropologia wobec rzeczy* (tekst jest dostępny online → [tutaj](#) w zakładce Fragmenty i dodatki pod tytułem *Przedmowa*).

Materiał 1

JAK WYGLĄDA PRACA ETNOLOGA?

1. Wybranie tematu badań: co będą badać i po co?	<i>moda na płyty winylowe</i>
2. Określenie terenu, przestrzeni badawczej oraz grupy badanej: gdzie i kogo będą badać?	<i>internet, sklepy muzyczne i sprzedawcy, prywatne domy kolekcjonerów i kolekcjonerzy</i>
3. Przeprowadzenie wywiadów i/lub obserwacja uczestnicząca: w jaki sposób będą prowadzić badanie?	<i>rozmowa z kolekcjonerami, sprzedawcami, obserwacja stron internetowych, aukcji internetowych, uczestnictwo w targach płyt winylowych, muzycznych, udział w zlocie fanów płyt winylowych</i>
4. Analiza zebranego materiału: czego udało mi się dowiedzieć?	<i>Dlaczego zbierają/sprzedają płyty winylowe? Czy jest to ich praca czy hobby? Dlaczego się tym zajęli? Jaką wartość mają dla nich zebrane/kupione przedmioty? Jaki stosunek mają do pojedynczego obiektu, a jaki do całej kolekcji: czy traktują je jako całość, czy jako zbiór konkretnych elementów? Jakie są ich cele związane z kolekcją, plany na przyszłość?</i>

Istotą pracy badacza są rozmowy z ludźmi oraz obserwacja ich zachowań, działania i wybranej praktyki, która staje się przedmiotem badania. Ważne, aby uczennice i uczniowie wiedzieli, że praca etnografa to przede wszystkim szukanie odpowiedzi na pytanie: dlaczego? Etnograf opisuje świat i dziwi się nawet najbardziej oczywistymi zjawiskom, obok których każda inna osoba przechodzi obojętnie.

Materiał 1

Nieskończenie trudniej pojąć myśl prostego człowieka niż Spinozy czy Dantego

Giorgio Agamben

/

Wskazówka dla nauczycielki/ nauczyciela

Wywiad etnograficzny to zazwyczaj bardzo długa rozmowa, podczas której porusza się wiele wątków, nie zawsze ściśle związanych z tematem. Badacz ma na celu nie tylko uzyskanie odpowiedzi na przygotowane pytania, ale także poznanie sposobu widzenia świata przez rozmówcę. Osoba przeprowadzająca wywiad jest dociekliwa, dopytuje o najmniejsze szczegóły, ale pamięta o poszanowaniu prywatności drugiej osoby.

W pracy etnografa bardzo ważną rolę odgrywają aspekty etyczne: badacz do niczego nie zmusza swoich rozmówców, nie nagrywa ich z ukrycia, wyjaśnia powód i cele swoich badań.

Przedmiot 1

Przedmiot nr 1.

Fotografia ślubna

Fotografia ślubna Marii i Józefa Porębskich wykonana przez Rudolfa Wiśniewskiego około 1920 roku w Krakowie

/

Źródło:

<http://ct.mhk.pl/wps/portal/mhmk/main/strona=-artefaktu/?artefactId-%7bA15C6218-7FAB-475A-BE27-40D-4C0ABC1AA%7d>

/

Wskazówki i pytania do pracy w szkole

- ◆ Poproś uczniów, aby poszukali w Internecie zdjęć współczesnej fotografii ślubnej. Zachęć uczniów, aby w parach przeprowadzili analizę treści zamieszczonych na stronach internetowych oferujących takie usługi: czego oczekują młode pary? Wyświetl na ścianie zdjęcie- przedmiot **Przedmiot nr 1. Fotografia ślubna.**
- ◆ Następnie poproś, aby zastanowili się - *Jaką funkcję pełni fotografia ślubna dzisiaj, a jaką pełniła dawniej?* Zaproponuj, aby wskazali różnice: scenografii, miejsca wykonywania zdjęć itd.
- ◆ Podziel uczniów na 4 - 5 grup. Przeczytajcie fragment artykułu antropolożki Karoliny Julii Dudek o tym, jakie znaczenie w kulturze ma fotografia ślubna (**materiał nr 2**). Zapytaj uczniów - czy zgadzają się z interpretacjami badaczki? Porozmawiajcie o tekście.

Zaprojektujcie plan badań etnograficznych.

Wskazówki:

Praca etnografa poza murami szkoły - możesz przekazać uczniom zadania przed zajęciami lub jako zajęcie projektowe do wykonania w domu.

- ◆ Porozmawiajcie z rodzicami lub dziadkami o tym, jak dawniej wyglądały zdjęcia ślubne. Czy wszyscy takie mieli? Dlaczego to było dla nich ważne? Jaki był dalszy los tego zdjęcia/zdjęć? Może uda się odtworzyć z pamięci to doświadczenie. Co z niego zapamiętali: zapach atelier fotograficznego, głos fotografa czy to, że siedzenie było niewygodne?
- ◆ Przeprowadźcie wywiad z młodą parą, która niedawno wzięła udział w sesji i wywiad z fotografem.
- ◆ Weźcie udział lub pomóżcie w przeprowadzeniu sesji ślubnej. Miejsce i osobę, która się tym zajmuje możecie znaleźć u siebie w mieście lub Internecie.

Efekty pracy uczniów omówcie na forum w klasie.

Przedmiot 2

Przedmiot nr 2. Fotografia pośmiertna

Portret pięciu poległych to fotografia Karola Beyera przedstawiająca mężczyzn zastrzelonych podczas pokojowej manifestacji patriotycznej w Warszawie w 1861 roku. Odbitka pochodzi ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

/
Źródło:

<https://polona.pl/item/portrety-po-smiertne-pieciu-poleglych-podczas-manifestacji-patriotycznej-27-lutego-1861,Mzg4NDEy/0/#info:metadata>

Materiał 2

/

Ciekawostka na stronie Historia: Poszukaj

Więcej o pracowni Karola Beyer'a możecie przeczytać w artykułach z portalu Historia: Poszukaj.

- ♦ M. Grąbczewska, [Dagerotyp: lustrzany obraz przeszłości](#) [online], [dostęp 21.12.2018].
- ♦ E. Olkuśnik, [Warszawska ulica żąda wolności](#) [online], [dostęp 21.12.2018].

/

Wskazówki i pytania do pracy w szkole:

- ◆ Wyświetl na ścianie zdjęcie – przedmiot **Przedmiot nr 2. Fotografia pośmiertna** Poproś, aby uczniowie wypisali na kartkach jak najwięcej skojarzeń z tym zdjęciem.
- ◆ Następnie w ramach wprowadzenia do tematu rozdaj fragment artykułu Dagmary Stagi o historii fotografii mortualnej (**materiał 3**) – możesz podzielić uczniów na grupy rozdając im po jednym akapicie. Poproś, aby porozmawiali o nich w grupach.
- ◆ Podziel uczniów w pary. Poproś uczniów o poszukanie dodatkowych fotografii mortualnych w Internecie. np. na Facebooku. Wykorzystując tekst niech odpowiedzą na pytania, które wyświetlisz na ekranie (**materiał 4**). Omówcie je na forum.

Zaprojektujcie plan badań etnograficznych.

Wskazówki: Praca etnografa poza murami szkoły – możesz przekazać uczniom zadania przed zajęciami lub jako zajęcie projektowe do wykonania w domu.

- ♦ Porozmawiajcie z członkami swoich rodzin o tym, czy i jakie robiło się zdjęcia zmarłym, czy pamiętają obecność fotografa na pogrzebie, jaki stosunek mieli później do tych fotografii, czy były one traktowane w inny sposób niż zdjęcia żywych osób (kto je oglądał, kto mógł je oglądać)?

Przedmiot nr 3. Walizka podróżna

Przedmiot nr 3. Walizka podróżna

Drewniana walizka z metalowym okuciem pochodzi z I poł. XX wieku, obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum Miejskiego w Żorach

/

Źródło:

<http://archiwum.muzeum.zory.pl/baza-eksponatow/walizka.html>

Przedmiot nr 3. Walizka podróżna

/

Wskazówki i pytania do pracy w szkole:

- ◆ Podziel grupę na dwie części i rozdaj każdej z nich jedno z dwóch zdjęć (tak, aby nie widziały drugiej fotografii). Jedna grupa dostanie **Przedmiot nr 3. Walizka podróżna**, a druga – współczesnej walizki (najlepiej na kółkach z długą rączką, aby różniła się od tej „starej”). Następnie każda osoba zapisuje trzy skojarzenia związane z obrazkiem. Uczestniczki i uczestnicy wymieniają się swoimi kartkami z osobami z drugiej grupy. Grupy przeciwne mogą próbować zgadnąć, jakie obiekty były na zdjęciach.
- ◆ Następnie omów ćwiczenie zadając pytania:
Jak bardzo wasze skojarzenia różniły się mimo tego, że jest to ten sam obiekt?
Jak zmienia się postrzeganie danego przedmiotu, gdy wychodzi z użycia codziennego?

Zaprojektujcie plan badań etnograficznych.

Praca etnografa poza murami szkoły – możesz przekazać uczniom zadania przed zajęciami lub jako zajęcie projektowe do wykonania w domu.

Wskazówki:

- ◆ Jak wasi przodkowie używali walizek lub toreb podróżnych? Z czego korzystali i dlaczego? Może mieli swoje ulubione? Dlaczego były ulubione: najwygodniejsze, związane z najpiękniejszymi wspomnieniami? Poproście ich o narysowanie mapy (może uda się na czystej kartce, a może łatwiej będzie na przygotowanych wcześniej konturach) najdalszej albo najważniejszej podróży, jaką odbyli w swoim życiu. Poproście, aby zaznaczyli miejsca przesiadek, opowiedzieli w jaki sposób podróżowali, z kim, jakimi środkami transportu, jakie mieli bagaże i jak wpływały one na podróż? Do rozmów możecie wykorzystać szereg obrazków lub wycinków z gazet z przedstawieniami przedmiotów, służących do przewożenia bagażu, oraz środków transportu. Poproście swoich rozmówców, aby w miarę możliwości pokazywali przedmioty, o których opowiadają, albo ich zdjęcia – to pomaga pobudzić pamięć.
- ◆ Zastanówcie się nad rolą starych, nieużywanych rzeczy w życiu codziennym: jak traktuje się przedmioty, które nie pełnią już praktycznych funkcji (może mają teraz inne niż te przewidywane przez producenta)?
- ◆ Obejrzyjcie strony internetowe i aukcje, na których sprzedaje się stare walizki.
W jaki sposób się o nich pisze?
Jakie emocje i uczucia stara się wzbudzić sprzedający w potencjalnych klientach?
Czym jest walizka dla was.
Czy chcielibyście zabierać w podróż walizkę czy też wolicie plecak?

Materiały dodatkowe:

Filmiki przedstawiające renowację, przerobienie starej walizki i dostosowanie jej do nowych potrzeb:

- [Przemiana starej walizki](#)
- [Jak ze starej walizki zrobić stolik?](#)
- [Meble z walizek](#)
- [Tort-walizka](#)

Przedmiot nr 4. Zabawka

Przedmiot nr 4. Zabawka

SKACZĄCY SŁONIK

uszyty z aksamitu, wypchany włosiem i mechanizmem sprężynowym. Zabawka ofiarowana dla córki zarządcy posiadłości Sienkiewicza. (1890–1910)

Źródło:

<http://www.muzeumzabawek.eu/zbiory-muzeum>

Przedmiot nr 4. Zabawka

Materiał dla nauczycielki/nauczyciela

/

Wskazówki i pytania do pracy w szkole:

- ◆ Poproś uczniów, aby przynieśli na zajęcia swoją ulubioną zabawkę z dzieciństwa. Ważne, aby był to przedmiot materialny, a nie jego zdjęcie czy rysunek.
- ◆ Następnie, każdy zainteresowany w kilku zdaniach niech opowie historię swojej zabawki; *pierwsze spotkanie, pochodzenie, ulubione zabawy itd. Uczestnicy i uczestniczki tworzą następnie grupy według kategorii, do których należą zabawki.*

Pokaż uczniom zdjęcie - **Przedmiot nr 4. Zabawka**. Poproś, aby wypisali na kartkach skojarzenia z nim. Następnie połącz uczniów w pary i zachęć do wejścia na stronę muzeum zabawek w [Kielcach](#) i poszukania podobnych zabawek.

- ◆ Następnie poproś, aby zobaczyli strony internetowe, na których sprzedawane są zabawki. Niech zastanowią się nad zagadnieniami:
Czym współczesne oferty różnią się od tego, co mogli dostać wasi rodzice czy dziadkowie? W ramach podsumowania zadania, poproś aby zastanowili się nad plusami i minusami starych i nowych zabawek. Mogą zrobić to w formie tabelki.
- ◆ Podziel uczniów na grupy, niech zastanowią się nad funkcją zabawki w społeczeństwie oraz jaki sposób wpływa na rozwój młodego człowieka, a w jaki sposób tworzy więzi międzyludzkie? Poproś, aby rezultaty swojej pracy uczniowie przedstawili na forum.
- ◆ Na zakończenie poproś, aby za pomocą obrazów stworzyli w tych samych grupach definicję pojęcia „zabawka”. Co to jest, co może nią być, a co na pewno nie?

Zaprojektujcie plan badań etnograficznych.

Praca etnografa poza murami w szkoły – możesz przekazać uczniom zadania przed zajęciami lub jako zajęcie projektowe do wykonania w domu

Wskazówki:

- ◆ Porozmawiajcie z członkami swoich rodzin, szczególnie z tym starszymi, o ich zabawkach. Niech opowiedzą wam historie z nimi związane.
- ◆ Obejrzyjcie strony internetowe, na których sprzedawane są zabawki. Czym współczesne oferty różnią się od tego, co mogli dostać wasi rodzice czy dziadkowie? Zastanówcie się nad plusami i minusami wynikającymi z tej zmiany.
- ◆ Zastanówcie się nad funkcją, jaką zabawka pełni w społeczeństwie. W jaki sposób wpływa na rozwój młodego człowieka, a w jaki sposób tworzy więzi międzyludzkie?
- ◆ Spróbujcie stworzyć definicję pojęcia „zabawka”. Co to jest, co może nią być, a co na pewno nie?

Przedmiot nr 4. Zabawka

Materiały dodatkowe:

- ♦ M. Wiczorek, *Historia zabawek. Pluszaki i lalki towarzyszą człowiekowi od zawsze*, Focus.pl [online], [dostęp 20.12.2018]. Dostępny w internecie:
→ <https://www.focus.pl/artykul/historia-zabawek-dla-dzieci>.
- ♦ *Dziekiem być, czyli krótka historia zabawek*, O-historii.pl [online], [dostęp 20.12.2018]. Dostępny w internecie:
→ <http://o-historii.pl/dziekiem-byc-czyli-krotka-historia-zabawek>.
- ♦ *Historia zabawek*, Artykul.com.pl [online], [dostęp 20.12.2018]. Dostępny w internecie: → <http://www.artykul.com.pl/historia-zabawek>.

Materiał nr 2

◆ Karolina Julia Dudek

Fotografia ślubna: kariery i opowieści

[...] Zaczynała w atelier. Para młoda odwiedzała je zaraz po wyjściu z kościoła. Ona po prawej, on po lewej, tak jak stali przed ołtarzem. „Proszę trzymać głowy prosto i patrzeć w obiektyw. Proszę się nie uśmiechać. Ręce wzdłuż ciała. W jednej dłoni rękawiczka, druga wsparta na krześle” – te nieco usztywnione pozy wymuszała technika. Długi czas naświetlania narzucał konieczność pozostania w bezruchu. Jest w tych dawnych fotografiach jakaś niewygodna sztywność i surowość. Widać też szczególną monumentalność wyprostowanych sylwetek – powagę ciała. [...] Jej konserwatywne początki związane były z duchem czasów. Fotografia potwierdzała – stanowiła zatrzymany wizerunek, pieczęć zaświadczyającą prawidłowy stan rzeczy. Wisząc nad łóżkiem małżonków, gdzie najczęściej ją eksponowano, wizualnie symbolizowała przyjęcie nowych ról społecznych – żony i męża. Poprzez silne skonwencjonalizowanie póz i poprzez hierarchiczność tradycyjna fotografia ślubna podkreślała usytuowanie jej bohaterów w sieci relacji pokrewieństwa. Panna młoda po prawej, pan młody po lewej. Za nią jej rodzice, rodzeństwo i małżonkowie rodzeństwa. Za nim – jego rodzina. Konwencja pozwalała rozpoznać, kto jest kim.

Posiadanie portretu ślubnego było na tyle ważne, że w sytuacji, gdy z jakichś powodów zdjęcie nie mogło być wykonane w dniu ceremonii, fotografię upamiętniającą robiono po pewnym czasie. [...] Fotografia ślubna służy uwiecznieniu uroczystości rodzinnej i sformułowaniu przekazu o niej opowiadającego, ale jednocześnie wytwarza modele wizerunków kobiecych, konstruuje kanon ról społecznych i tym samym wpisuje państwa młodych w określone role modelowe.

Kariera w marketingu

Zaświadczenie, upamiętnianie – to było dla niej [fotografii] za mało! Zajął się marketingiem. [...] Pomysły wypracowane w sferze komercyjnej szybko trafiały do tej rodzinnej – jako inspiracje. Na początku fotografia ślubna stworzyła kobietę podporządkowaną, objętą silnym ramieniem stojącego za nią mężczyzny, który miał ją odtąd chronić. Jednak surowe, hieratyczne, całopostaciowe przedstawienia szybko ustąpiły tym glamourowym, inspirowanym przez kulturę popularną – [...] zdjęcia panien młodych zaczęto stylizować w konwencji fotosów słynnych gwiazd. W ten sposób fotografie prywatne zaczęły się zmieniać pod wpływem wizerunków obecnych w przestrzeni publicznej.

Wedding plannerka i pośredniczka sprzedaży

Portret panny młodej na tle alejki parkowej; biel sukni kontrastuje z soczystą zielenią tła. W lewej ręce – piękny bukiet z chińskich róż. Prawa uniesiona do góry odchyła zalotnie rąbek welonu. Spośród wielu innych zdjęcie to zostaje wysłane znajomym i rodzinie jako pamiątka ślubu. Rodzice je drukują, oprawiają w ramkę i ustawiają w salonie na komodzie. Mąż zapisuje je na telefonie – będzie się wyświetlało, gdy ona zadzwoni. Fotograf, który wykonał zdjęcie, wgrzywa je na tablet i pokazuje w czasie spotkań z klientami. Zamieszcza je również na blogu, na którym prezentuje zdjęcia ze ślubów. Fotografia staje się w ten sposób częścią portfolio internetowego. Stamtąd pobiera ją florystka,

Materiał nr 2

by przesłać swojej klientce. Chce wskazać bukiet i uzgodnić, czy o taki właśnie chodziło. Koleżanka panny młodej z liceum znajduje tę fotografię na profilu na portalu Nasza Klasa. Uznaje, że koleżanka wyglądała rewelacyjnie. Przesyła zdjęcie narzeczonemu, by zapytać, czy podoba mu się taka sukienka, i zaczyna szukać podobnej. Konsultantka ślubna znajduje tę fotografię w internecie przypadkiem. Wykorzystuje ją, żeby zaprezentować swoim klientom miejsca, w których mogliby zorganizować sesję ślubną. Mija pół roku. Panna młoda postanawia sprzedać sukienkę. W programie do edycji zdjęć zamazuje swoją twarz i zamieszcza fotografię na stronie aukcji przedmiotu w serwisie Allegro. Ma nadzieję, że ta fotografia pozwoli korzystnie sprzedać suknię... Każde z wymienionych użycie wiąże się z obdarzaniem fotografii zupełnie innym sensem i znaczeniem, z odmiennym odczytaniem. [...] Fotografia staje się pamiątką, ikoną w telefonie, medium komunikacji ze znajomymi, reklamą sukienki ślubnej. [...]

Opowieść o uczuciach

Jest opowieścią o emocjach – tych, które towarzyszą wstępowaniu w związek małżeński, i tych, które połączyły parę młodą. Diada miłość i małżeństwo w kulturze Zachodu pojmowana jest jako coś naturalnego i oczywistego dopiero od niedawna. Przez wieki w małżeństwie chodziło częściej o władzę i własność niż o miłość[7]. Małżeństwa arystokratów oraz osób z warstw uprzywilejowanych były nieuniknionym obowiązkiem i zwykle miały charakter aranżowany. Dla ludzi biednych, wykluczonych i pozbawionych praw społecznych – w szczególności dla służby i niewolników – małżeństwo i posiadanie własnej rodziny było nieosiągalnym zaszczytem. Bez wątplenia dokonała się rewolucja, a fotografie ślubne doskonale zarejestrowały przemiany mające miejsce w ostatnim stuleciu i stopniowy rozwój koncepcji zwanej „miłością romantyczną”. [...]

Fotografia pokazuje to doskonale. W czasach pierwszych zdjęć miłość i małżeństwo nie były koncepcjami komplementarnymi. Po wojnie stopniowo coraz bardziej widoczna staje się czułość. Najpierw stykają się skronie, potem usta. Fotografie ślubne zaczynają odtwarzać romantyczne sceny: zachód słońca, objęci kochankowie, wpatrzeni w dal. [...]

Poza sferą sacrum można pozwolić sobie na żart, ironię i subwersję, szczególnie w czasie sesji ślubnej, która odbywa się w innym dniu niż wesele. Panna młoda czyta „Vogue”, a pan młody pierze w balii. Państwo młodzi w stylu Halloween z dyniami na głowach. To także odzwierciedla zmianę myślenia o fotografii w kulturze. Niegdyś – warto przypomnieć – była ona traktowana jako byt ontologiczny mocno związany z rzeczywistością. Wykonać fotografię ślubną znaczyło tyle, co zaślubić. Dziś panna młoda może czule odwzajemniać spojrzenie ukochanego, ale może też strzelać do niego z pistoletu. Fotografia ślubna zyskała poczucie humoru i nie boi się kontrowersji. [...] Odwołuje się do naszych wartości i przekonań. Zna nasze słabości i aspiracje. Ślub i wesele są momentami, w których symbolicznie się potwierdza, a zarazem kreuje status społeczny. Rynek oferuje wiele możliwości realizacji reportażu ślubnego i zaaranżowania sesji ślubnej. Każdy wybiera zgodnie ze swoim gustem, ale jest on określony przez pozycję społeczną. Pokaż mi zatem swoją fotografię ślubną, a powiem ci, kim jesteś.

Cały artykuł: <http://www.miesiecznik.znak.com.pl/fotografia-slubna-kariery-i-opowiesci/>.

Materiał nr 3

Dagmara Staga

Post mortem, czyli krótka opowieść o fotografii mortualnej

Domalowywanie oczu, podtrzymywanie ciał systemem kołków i podpórek, młodzieńcy w trumnach w tysiącach egzemplarzy – oto krótkie studium polskiej fotografii pośmiertnej.

Na długo przed tym, jak w 1826 roku Joseph Nicéphore Niépce wykonał pierwsze zdjęcie, a świat opanowało nowe medium fotografii, ludzie od wieków na różne sposoby próbowali zatrzymać obrazy tych, którzy odeszli. Malowano portrety zmarłych, pukle ich włosów oprawiano w srebro lub złoto, tworząc specyficzną biżuterię. Wytworzono szereg rytuałów towarzyszących śmierci oraz grzebaniu zwłok: zakrywano lustra, zatrzymywano zegary, odwracano krzesła do góry nogami.

Około dwustu lat przed upowszechnieniem fotografii na ziemiach polskich w XVII i XVIII wieku szczególnie rozpowszechniła się sztuka tzw. portretów trumiennych. Były to portrety zmarłych mocowane na frontowej ścianie krótszego z boków trumny. To unikatowe na skalę światową zjawisko być może jeszcze długo wiodłoby prym wśród różnego rodzaju upamiętniania zmarłych w nadwiślańskiej krainie, gdyby nie wspomniano wcześniej wynalazek Niépce'a. Nowa technika rozwijała się szybko i zachłannie. [...] Wkrótce zastosowanie dla niej znaleziono także podczas obrzędów związanych ze śmiercią i chowaniem zmarłych. Fotografia post mortem, nazywana także mortualną, z powodzeniem przyjęła się również i na polskim gruncie. Już od lat 40. XIX wieku wykonywano na terenach obecnej Polski portrety zmarłych. Początkowo autorzy tego typu zdjęć skupiali się na samych zmarłych, stopniowo przechodzono jednak do uwieczniania całego obrzędu. Poza ujęciem głowy czy popiersia zaczynano fotografować zmarłych w różnego rodzaju „scenografiach” budowanych z kwiatów, świec, porcelany czy innych przedmiotów codziennego użytku.

Pierwszą fotografią mortualną, która zapisała się w świadomości Polaków, był *Portret pięciu poległych* Karola Beyera z 1861 roku. Beyer, choć z pochodzenia był Niemcem, uznawany jest za ojca polskiej fotografii. [...] Od tamtego czasu wykonywał zarówno portrety żywych, jak i zmarłych. Jednakże dopiero jego praca podczas stłumienia wystąpienia antycarskiego w 1861 roku przyniosła mu rozgłos. Dwudziestego piątego lutego 1861 roku z rozkazu władz carskich wojsko zastrzeliło w Warszawie pięciu młodzieńców uczestniczących w pokojowej manifestacji patriotycznej. Dzień później sfotografował ich Karol Beyer. [...] „Kartki te w niezliczonych ilościach egzemplarzy rozleciały się po całej Polsce” – pisał o pracy fotografa rosyjski dziennikarz Mikołaj Wasilijewicz Berg.

Fotografia pośmiertna w tym wypadku, jak zauważa Jacek Dehnel, spełniała dwojaką funkcję. Po pierwsze, miała charakter reporterski – była zapisem tragicznych efektów działań władzy. Po drugie, urosła do rangi narodowej relikwii – scalała i jednoczyła naród.

Materiał nr 3

Fotografie z książki *Ukryte matki* (ang. *The hidden mother*) Lindy Fregni Nagler, fot. materiały prasowe.

Za przykład państwa, w którym do mistrzostwa opanowano sztukę fotografii post mortem, często stawia się wiktoriańską Anglię, gdzie posiadanie zdjęcia bliskiego zmarłego było rzeczą naturalną. Często posilkowano się tam kreatywnymi udogodnieniami mającymi pomóc w ustawieniu odpowiedniej kompozycji. Wykorzystywano drewniane kołki oraz sznurki, które utrzymywały ciało zmarłego w odpowiedniej pozycji. Zachowały się także zdjęcia pośmiertne dzieci, na których asystują tzw. ukryte matki (*hidden mothers*). Zakryte od stóp do głów tkaniną kobiety przytrzymywały swoje dzieci podczas kilkuminutowego naświetlania materiału światłoczułego. Choć ich rola zazwyczaj polegała na utrzymaniu w bezruchu żywego potomstwa, znaleźć można także niepokojące obrazy na których „ukryta matka” trzyma zwłoki dziecka, często w otoczeniu rodzeństwa.

Podobne zabiegi stosowali także rzemieślnicy z polskich zakładów fotograficznych. Ze względu na wysoką śmiertelność wśród dzieci rodzice często decydowali się na stylizowanie zmarłego potomstwa tak, aby na zdjęciu wyglądało jak żywe. Powszechnym zabiegiem było chociażby domalowywanie otwartych oczu na zamkniętych powiekach trupiątką. Często ustawiano także martwe dziecko przy rodzeństwie, które jakoby w naturalny sposób podtrzymywało bezwładne zwłoki. [...] Przykłady ustawianych fotografii martwych dzieci nie są jednak ewenementem. W wielu przypadkach w podobny

Materiał nr 3

sposób obchodzono się i ze zwłokami dorosłych. Ciało układano w specyficzne pozy. Często wykorzystywano rękę jako podporę głowy, usadzano dorosłą osobę w fotelu lub układano w pozie wskazującej na zamyślenie. Wykonywano także zdjęcia pośmiertne w trumnie lub na łożu śmierci w taki sposób, aby zmarły wyglądał na pogrążonego we śnie. [...]

Druga śmierć fotografii mortualnej

Wraz z doskonaleniem aparatów fotograficznych oraz skracaniem czasu niezbędnego do odpowiedniej ekspozycji materiału światłoczułego rosło zastosowanie fotografii. Pierwszym konfliktem zbrojnym zapisanym na zdjęciach była wojna krymska w latach 1853–1856 sfotografowana przez Roberta Fentona. Od tamtego czasu fotografia mortualna wkroczyła w nowy etap. Udokumentowane ofiary frontów obydwu wojen światowych oraz innych konfliktów zbrojnych, jak np. hiszpańskiej wojny domowej, doprowadziły do rozróżnienia fotografii *post mortem* i *pre mortem*.

Na zdjęciach *pre mortem* widać zbliżający się nieuchronnie kres. To obrazy, które poprzedzają śmierć. Można z nich wywnioskować, że osoba, którą widzimy na zdjęciu, jest już martwa, choć śmierć nastąpiła poza kadrem. Tomasz Ferenc pisze:

„Fotografie pre mortem przykuwają wzrok spojrzeniami chorych skierowanymi prosto w obiektyw. Spojrzeniami, które są niesłychanie intensywne i bolesne. Fotografie post mortem zaskakują szlachetnością i spokojem twarzy zmarłych, które wyostają się i zapadają jednocześnie”.

—
Johannesburg,
RPA, 19 kwietnia
1994 roku, fot.
Krzysztof Miller /
Agencja Gazeta

Materiał nr 3

Wśród polskich autorów tego typu fotografii wymienić należy zmarłego rok temu Krzysztofa Millera, który całe swoje życie poświęcił obrazom wojny. Dzieci konające z głodu, grupa reporterów pochylona z obiektywami nad nieruchomym ciałem mężczyzny – „niedecydujące momenty, które nie zmieniają już losu ofiar” – jak sam mówił. Zaczął pracować jako reporter wojenny w latach 80. dla „Gazety Wyborczej”, dokumentując konflikty zbrojne na Bałkanach, w Czeczenii, Afganistanie, RPA czy klęskę głodu w Afryce.

Fotografia to śmierć

Od niemalże dwóch stuleci relacje śmierci i fotografii przeplatają się ze sobą: od portretów post mortem po reportaże z pierwszej linii frontu. Za każdym razem pobrzmiwa wyświechtane *memento mori*. Nie uciekają przed nim jednak nawet najwybitniejsi teoretycy sztuki. Roland Barthes, Susan Sontag czy Boris von Brauchitsch podkreślają, że każde zdjęcie jest w jakiś sposób obarczone śmiercią, ponieważ oddalone od żywego obrazu. Kwitując słowami Sontag: „Życie to film. Fotografia to śmierć”.

Cały artykuł: <https://culture.pl/pl/artykul/post-mortem-czyli-krotka-opowiesc-o-fotografii-mortualnej>.

Materiał nr 4

Jakie znaczenie dla pamięci mają fotografie martwych członków rodziny?

Jakie funkcje w społeczeństwie pełnią zdjęcia osób zabitych?

W jaki sposób i dlaczego zmieniło się podejście do przedstawień martwych osób?

Czy kojarzycie takie zdjęcia ze swoich albumów rodzinnych (pogrzeby)?

Czy obecnie robi się zdjęcia martwych osób (fotografie ofiar wojennych, katastrofizmów, wypadków)?

Jak zmienia się podejście do śmierci?

Coraz mniej uczestniczymy w umieraniu osób starszych (domy spokojnej starości, szpitale), a coraz więcej śmierci widzimy w telewizji, kinie. Porozmawiajcie o emocjach, które towarzyszą oglądaniu takich zdjęć.

Z czego one wynikają?

Jaką funkcję pełnią takie zdjęcia?

Jeśli pojawi się negatywna ocena, głosy sprzeciwu wobec wykonywania i/lub oglądania tego typu zdjęć, zastanówcie się, z czego wynika wasza reakcja.